

Христина Турецька,
Соломія Бжезінська
(khrystja@ucu.edu.ua)
(bzhezinska@ucu.edu.ua)

АВТОРИТАРНІ ПОЛІТИЧНІ ПЕРЕКОНАННЯ У СТРУКТУРІ ОСОБИСТІСНОЇ ЗРІЛОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Статтю присвячено дослідженню психологічної детермінації авторитарних політичних настанов особистості. Наведено результати емпіричного дослідження особливостей зв'язку між авторитарними політичними настановами й особистісною зрілістю. Встановлено обернений зв'язок авторитаризму правого спрямування із показниками особистісної зрілості. Виявлено, що політичною орієнтацією, пов'язаною з більшістю нормативних соціальних вимог до особистісної зрілості, є демократична орієнтація.

Ключові слова: авторитарна політична орієнтація, демократична політична орієнтація, авторитарна особистість, особистісна зрілість.

Постановка проблеми. Політична орієнтація особистості – одне з центральних понять політичної психології. У їхньому формуванні важливу роль відіграють як соціально-політичні умови, так і психологічні фактори: цінності, моральні принципи, норми й ідеали тощо. Політична орієнтація особистості спонукає індивіда до певних дій у сфері суспільно-політичного життя. Тому дослідження психологічного підґрунтя політичних орієнтацій особистості є важливою умовою для розуміння та прогнозу соціально-політичних процесів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження феномена авторитаризму здійснили представники Франкфуртської школи Еріх Фромм, Теодор Адорно, Макс Горкгаймер та ін.

У працях Т. Адорно, М. Горкгаймера визначальною характеристикою авторитарної особистості є те, що вона формує почуття власної сили й ідентичності через підкорення авторитету і, водночас, пригнічення інших. Авторитарній особистості необхідно почуватися частиною влади, яку вона ідеалізує. Авторитарна політична система створює для людей цього типу найбільший психічний комфорт. І навпаки – загрозу авторитарній системі авторитарна особистість сприймає як загрозу власному душевному здоров'ю¹.

---

¹ Адорно Т. *Исследование авторитарной личности* / заг. ред. В. Култыгин. Москва: «Серебряные нити» 2001.

За Е. Фроммом, із позиції неофрейдизму, авторитарний характер уособлює водночас садистичні (бажання влади над іншими) і мазохістичні (готовність підпорядковуватися і бути покірним внутрішній або зовнішній владі) риси.

Представник гуманістичної психології Абрагам Маслоу у структурі авторитарної особистості акцентує на внутрішній незахищеності особистості, котра потребує влади як рамок і захисту. Структура авторитарної особистості, що прагне авторитарної влади, визначається такими рисами як ієрархічність свідомості – повага до сильних і багатих та зневага до бідних і слабких; прагнення до зовнішніх ознак переваги над іншими – влада, статус, гроші; характерна ворожість до «інших» – нацменшин, сексменшин, людей іншого віросповідання, тобто до груп, які, в її баченні, є меншовартісними; ідентифікація доброти зі слабкістю; садомазохістичні тенденції; постійна невдоволеність життям (відсутність душевного комфорту, спокою та щастя); відчуття провини, котре породжує почуття ворожості; бажання принизити і знецінити іншого; неприязнь до освіти й освічених людей; ідеалізація маскуліності та знецінення фемінності; пріоритети у сфері порядку й дисципліни².

У своєму дослідженні політичних поглядів авторитарних особистостей Ганс Юрген Айзенк виділив дві осі: «праві – ліві» та психологічна вісь «авторитаризм – демократизм». На першій осі розташовувано типи політичних поглядів від правого радикалізму (фашизму) до лівого радикалізму (комунізму). Натомість на другій осі розміщено політичні темпераменти, котрі вимірювалися рівнем жорстокості, нетерпимості або м'якості, терпимості до політичних позицій людини. Дослідник прирівнював жорстокість до авторитаризму, а м'якість – до демократизму. Результати дослідження показали, що нетерпимість та авторитаризм можуть рівною мірою проявлятися і у фашистів, і в комуністів. Соціалісти й консерватори посідають центральні позиції на осі «авторитаризм – демократизм», а от ліберали розміщені центрально, проте ближче до «демократичного» полюсу. На думку Айзенка, у глибинних психологічних структурах особистості кореняться лише політичні темпераменти, а не політичні позиції³.

Подальші дослідження у цьому руслі доповнили концепцію Г. Айзенка новими фактами. Виведено, що реальні політичні орієнтації є синтезом «темпераментів» та ідеологічних установок. Окрім цього, показано, що формальні ідеологічні та програмні установки, котрі являють собою символічне та вербальне вираження політичних орієнтацій і необхідні для власної ідентифікації, є більш інертними та менш динамічними. Відповідно, часто

² Maslow A. H. *The farther reaches of human nature*. New York: Arkana 1993.

³ Дилигенский Г. *Социально-политическая психология: учеб. пособие для вузов*. Москва: «Новая школа» 1996, с. 266–267

можуть не співпадати із самими орієнтаціями, адже під час зміни політичного і психологічного змісту ідеологічний «ярлик» орієнтації залишається. Наприклад, за останні десятиліття комунізм у Європейських країнах утратив свою жорстокість та авторитарний характер. Також виявлено, що за останні роки консерватори та соціалісти наблизилися до показників лібералів на осі «авторитаризм – демократизм»⁴.

У сучасній статті одного з найчастіше цитованих дослідників авторитарної психіки, Боба Алтемеєра, стверджується, що авторитарні послідовники Дональда Трампа схильні звертатися лише до тих джерел інформації, які підтверджують те, у що вони хочуть вірити. Це збільшує їхні шанси неправильного трактування історії та реальності⁵. Другою ознакою авторитарних особистостей є глибоко вкорінений етноцентризм – поділ світу на власну і ворожу групи: «ми проти них», – що формує підґрунтя для багатьох подальших упереджень і ксенофобії. Адже, на відміну від інших осіб, авторитарні послідовники Трампа оточують себе людьми, які згодні з ними й такі підтверджують власні переконання⁶. Авторитарним особам притаманний завищений рівень догматизму, адже вони засвоїли переконання, не опрацювавши їх когнітивно. Тобто йдеться радше про непохитність віри. У тесті на авторитаризм правого спрямування такі особи погоджуються із твердженням: «Немає жодних відкриттів і фактів, які могли би змусити мене змінити думку щодо речей, які мають велике значення в житті»⁷.

Алтемеєр також наголошує, що авторитарні особистості боязкіші, ніж більшість людей. Авторитарні люди повідомляють про сформовані батьками патерни сприйняття світу як небезпечного місця⁸.

Дослідження показали, що на політичні вподобання індивіда впливають не лише особистісні характеристики, а й суспільство, в якому він перебуває. Вивчаючи авторитаризм у Південно-Африканській республіці, Девід Едвардс визначив, що бурхливі соціальні й політичні події впливають на рівень авторитаризму⁹. У Польщі результати дослідження показали взаємозв'язок між авторитаризмом поляків і рівнем освіти, соціальним становищем і рівнем тривожності¹⁰. Ще один польський дослідник, Кристоф Корженьовський,

⁴ Там само.

⁵ Altemeyer B. Why Do Trump's Supporters Stand by Him, No Matter What? // *The Authoritarians* (23.08.2018) (<https://www.theauthoritarians.org/>).

⁶ Там само.

⁷ Там само.

⁸ Там само.

⁹ Edwards D. Authoritarianism in South Africa: a Conceptual Challenge to Social Science // *High School Journal* 68 (1985) 261–268.

¹⁰ Koralewicz J. *Authoritarianism, anxiety, conformity*. Wrocław: Ossolineum 1987.

помітив, що авторитарний синдром може проявлятися найінтенсивніше в періоди соціальних заворушень, тобто під час руйнації традиційного соціального порядку¹¹.

Проблему психологічного підґрунтя політичних настанов досліджували й українські авторки Вікторія Москаленко та Оксана Штанько, які встановили, що студенти, котрі обирають авторитаризм, схильні до колективістського типу сприйняття групи. Студенти, які дотримуються демократичних поглядів, є незалежнішими від групи й думки лідера в ухваленні рішень, аніж ті, що мають авторитарну спрямованість¹².

У дослідженні психологічних чинників політичної орієнтації Руслани Карковської виявлено, що студенти, яким притаманні особистісна незалежність і домінантність, прихильніші до авторитаризму, однак поділяють деякі ліві політичні погляди. Такі індивіди вважають, що за певних обставин влада в державі може зосереджуватися в одних руках, а також, що лише сильний лідер здатен правильно вирішити питання суспільного життя. Крім цього, такі досліджувані схильються до думки, що держава повинна давати соціально-економічні гарантії громадянам і чітко визначати допустимі межі їхньої активності¹³.

Результати соціопитувань 2004 і 2006 рр. в Україні демонструють регіональну відмінність ідеологічних симпатій, які певною мірою відображають політичні орієнтації громадян та їхню політичну ідентифікацію. На сході та півдні країни наявна більша кількість прихильників комунізму, а на заході – націонал-демократичної ідеології. Соціал-демократичні погляди більше підтримують у центральних, північно- та південно-східних регіонах країни¹⁴.

Що стосується особистісної зрілості, у нашому дослідженні використано модель Анастасії Мікляєвої, котра вважає, що як особистісна зрілість, так і її протилежність – інфантильність – є не атрибутами власне особистості, що формуються у процесі онтогенетичного розвитку, а особливим соціальним конструктом, що є так званою «міркою» для характеристик досягнутого особою рівня розвитку в контексті актуальних вимог, висунутих соціаль-

¹¹ Korzeniowski K. Democratic vs. Authoritarian Orientation in Polish Society // його ж. *Wartości i postawy społeczne a przemiany systemowe*. Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN 1993, с. 129–151.

¹² Москаленко В., Штанько О. Політичні орієнтації студентів з різним соціометричним статусом // *Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави* 14 (2013) 193–202.

¹³ Карковська Р. Психологічні чинники політичної орієнтації студентів // *Вісник Львівського університету*. Серія «Філософські науки» 14 (2011) 175–183.

¹⁴ Татаренко Т. Регіональний чинник у формуванні політичної ідентичності // *Політичний менеджмент* 4 (2009) 51–60.

но-історичним середовищем її становлення. Відповідно, авторка розглядає особистісну зрілість як сукупність соціальних очікувань стосовно психічних властивостей, психологічних особливостей, переконань, цінностей і поведінки, що є характерними для людей, які досягнули нормального рівня розвитку «зрілої людини».

Мікляєва виділяє такі компоненти соціальних уявлень щодо критеріїв «особистісної зрілості»: регуляторна зрілість, яка визначається здатністю керувати своєю поведінкою, приймати самостійні рішення та нести відповідальність за їхні наслідки; етична зрілість, що має під собою здатність будувати свою поведінку відповідно до вимог моральних норм; когнітивна зрілість – здатність продуктивно використовувати власний життєвий досвід для вирішення актуальних завдань, а також суб'єктивної цінності власного досвіду; рефлексивна зрілість, яка пов'язується зі здібністю адекватно давати оцінку собі, власним діям та їхнім наслідкам¹⁵.

На основі наведених досліджень висунуто припущення про зв'язок особистісної зрілості з радикальними політичними поглядами, а саме – схильністю до авторитаризму.

Постановка завдання. Розкрити особливості взаємозв'язку рівня особистісної зрілості з авторитарними політичними переконаннями.

Виклад основного матеріалу дослідження. У дослідженні взяло участь 54 особи, із них 29 жінок і 25 чоловіків. Наймолодшому учасникові 16 років, найстаршому – 62. Середній вік учасника – 28 років. *Методи та методики дослідження:* емпіричне дослідження проводили за допомогою онлайн-опитування. Анкета містила шкалу авторитаризму правого спрямування Боба Алтемеєра (в адаптації Надії Дьяконової); анкету «Політична орієнтація» Руслани Карковської, розроблену на основі «Тесту правих і лівих настанов»; методику діагностики особистісної зрілості Віктора Руженкова, Вікторії Руженкової, Інни Лук'янцевої; шкалу самооцінки особистісної зрілості Анастасії Мікляєвої. За допомогою перших двох методик досліджували політичні переконання респондентів, наступні два опитувальники призначені для визначення рівня особистісної зрілості досліджуваних.

Після опрацювання результатів шкали авторитаризму правого спрямування Боба Алтемеєра у статистиці виявлено, що в підсумковій шкалі рівня авторитаризму за критерієм Хі-квадрату розподіл визначений як нормальний ($p = 0,05$) (рис. 1). Виявлено, що $Mode = 0$, $Md = -15$, а середнє значення дорівнює $-18,3$. За даними розподілу можна зробити висновок, що в більшій кількості досліджуваних показник авторитаризму нижчий за середній.

¹⁵ Мікляєва А. Шкала самооценки личностной зрелости: опыт разработки и апробации // *Современные исследования социальных проблем* 2 (2017) 52–68.

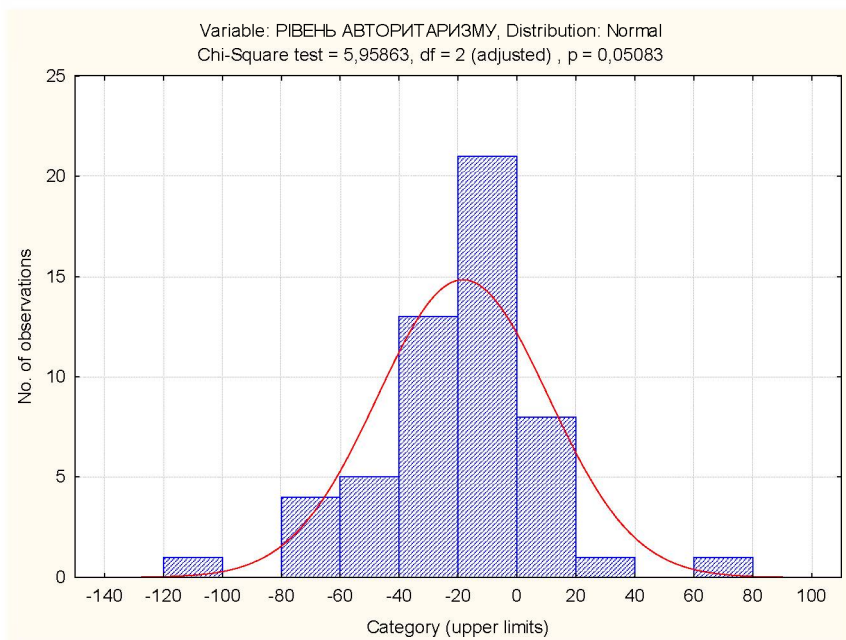

Рис. 1. Розподіл балів за шкалою «Рівень авторитаризму»

Із розподілу значень у шкалі «Демократизм» ми спостерігаємо, що більша частина досліджуваних посідає демократичні позиції ($Mx = 5,9$; $Md = 6,5$; $Mo = 9$). У четвертій шкалі мінімальне значення -12, а максимальне - 9. Серед вибірки цього дослідження наявні особи з різним рівнем авторитарності, попри це більша частина досліджуваних мають мінімальні або ж середні значення за цією шкалою ($Mx = -2,1$; $Md = -2$; $Mo = -6$). Ці показники наближені до результатів дослідження політичних орієнтацій студентів із різним соціометричним статусом дослідників В. Москаленко та О. Штанько, які також використовували цю методику¹⁶.

Порівняльний аналіз результатів чоловіків і жінок проводили за Т-критерієм Стьюдента. Статевих відмінностей за політичними переконаннями не виявлено. Проте на підставі гістограми описової статистики можна стверджувати, що жінки займають більш крайні політичні позиції, однак є демократичнішими. Натомість чоловіки мають загалом вищі показники авторитарності й менший розкид показників.

Для підтвердження гіпотези важливо було зафіксувати наявність зв'язків між шкалою «Рівень авторитаризму» та шкалами-опитувальниками са-

¹⁶ Москаленко В., Штанько О. Політичні орієнтації студентів з різним соціометричним статусом, с. 193–202.

моцінки особистісної зрілості «Рефлексивна зрілість» ($p = -0,26$), «Регуляторна зрілість» ($p = -0,45$), «Когнітивна зрілість» ($p = -0,29$), зведена шкала «Зрілість» ($p = -0,36$), а також шкалами методики визначення особистісної зрілості «Терпимість» ($p = -0,28$), «Саморозвиток» ($p = -0,33$), «Особистісна зрілість» ($p = -0,32$).

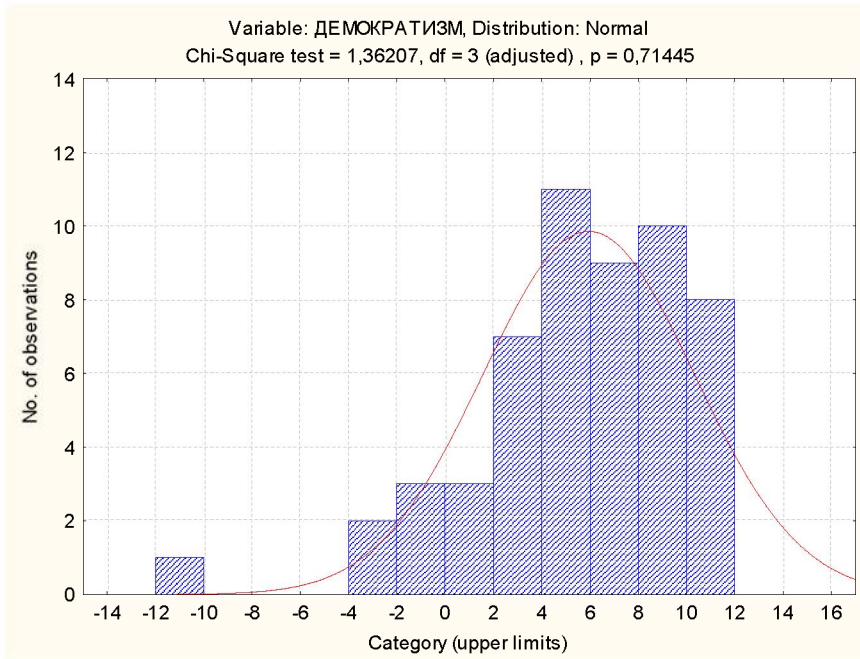

Рис. 2. Розподіл балів за шкалою «Демократизм»

Обернена кореляція зі зведеними шкалами особистісної зрілості, а також більшістю шкал, які вимірювали окремі риси особистісної зрілості, свідчить про те, що вищий рівень авторитаризму особистості пов'язаний із нетерпимістю. Такі особи погано керують власною поведінкою та не здатні приймати самостійних рішень, а також нести відповідальність за їхні наслідки. Їм важко продуктивно використовувати власний життєвий досвід, який може свідчити про нездатність учитися на помилках. Окрім цього, такі люди не здатні адекватно давати оцінку самому собі, своїм діям та їхнім наслідкам. Варто зауважити, що значущих зв'язків між моральною зрілістю й авторитарністю не виявлено, ймовірною причиною цього може бути високий рівень догматизму, який згадував у своїх працях Боб Алтемеєр¹⁷.

¹⁷ Altemeyer B. Why Do Trump's Supporters Stand by Him, No Matter What?

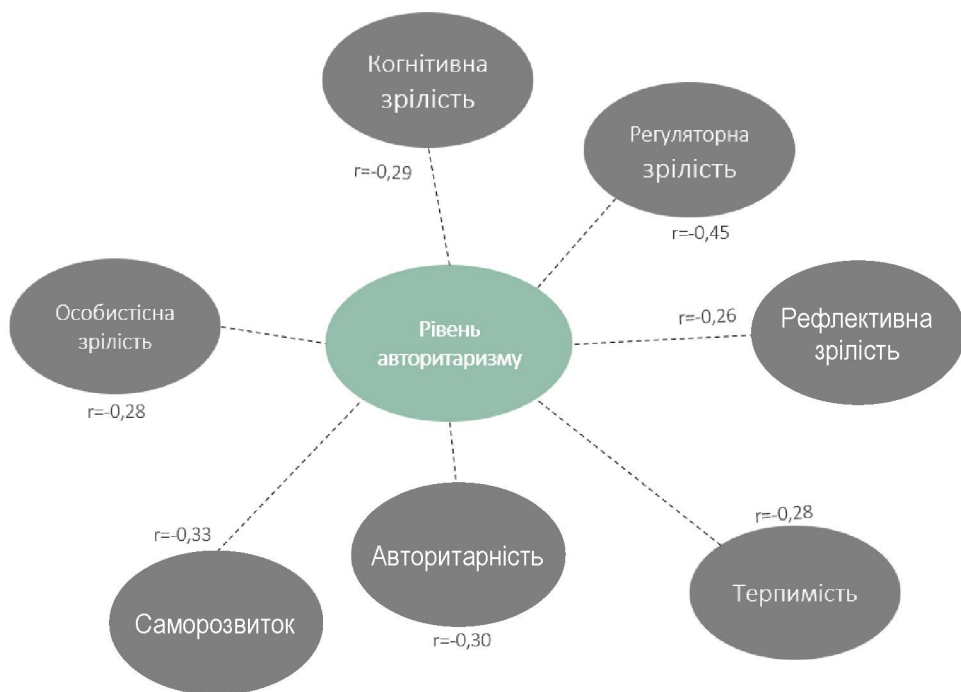

Рис. 3. Кореляційна плеяда для шкали «Рівень авторитаризму»

Шкала лівих позицій показала зв'язок із такими якостями особистісної зрілості, як терпимість ($p = 0,27$) і самостійність ($p = 0,31$), також ця шкала продемонструвала негативну кореляцію зі шкалою «Авторитарність» ($p = -0,26$) та негативну кореляцію з демократизмом ($p = -0,54$). Отже, українському респонденту лівих поглядів не притаманні демократичні цінності, проте він не поділяє і авторитарних. При цьому є значно терпимішим, аніж авторитарний респондент.

Виявлено зв'язок між шкалою «Праві позиції» та показниками особистісної зрілості «Регуляторна зрілість» ($p = 0,27$), «Зрілість» ($p = 0,27$), а також із показником «Демократизм» ($p = 0,42$). Натомість демократизм корелює з такими критеріями особистісної зрілості: «Рефлексивна зрілість» ($p = 0,38$), «Регуляторна зрілість» ($p = 0,46$), «Моральна зрілість» ($p = 0,28$) і зведеною шкалою «Зрілість» ($p = 0,45$). Окрім цього, існує зв'язок між демократизмом і правими позиціями ($p = 0,42$) та негативний зв'язок із лівими позиціями ($p = -0,54$).

Отже, у структурі особистісної зрілості індивіда провідне місце посідає саме демократична політична позиція. Демократизм пов'язаний зі здатністю вибудовувати власну поведінку відповідно до моральних норм, оцінювати

себе, власні дії та їхні наслідки, а також зі здатністю регулювати власні вчинки. Цікавим виявилось те, що демократизм респондентів корелює із правими політичними позиціями. Можна стверджувати, що особистісно зрілі громадяни України демонструють прихильність до національних ідей і цінностей, але у їхньому демократичному, а не авторитарному способі реалізації.

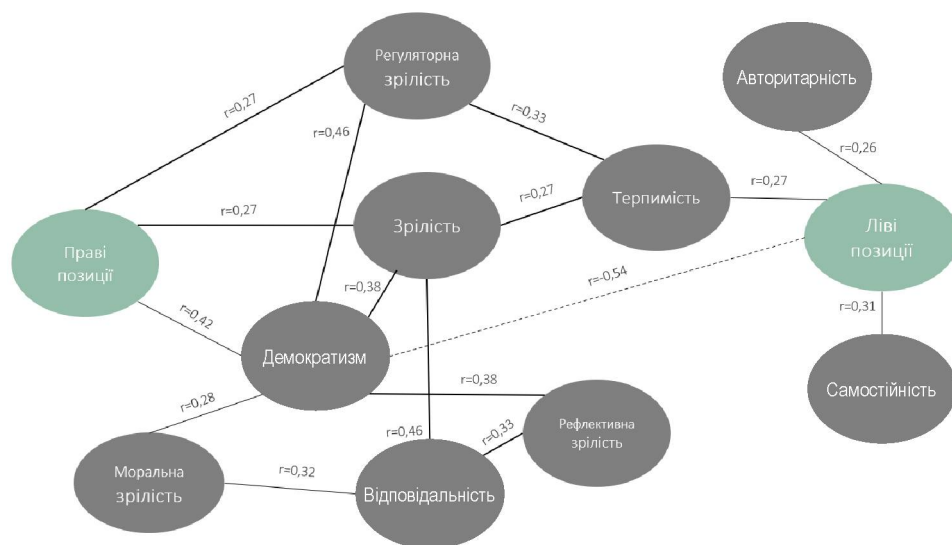

Рис. 4. Кореляційна плеяда для шкал «Правих» і «Лівих» позицій

Висновок. Отож результати дослідження підтвердили дослідницьку гіпотезу, тому можна стверджувати, що особистісна зрілість справді має взаємозв'язок із політичними переконаннями індивіда, а особливо з його способами відстоювання та формування політичних поглядів. Наступні дослідження варто спрямувати на знаходження зв'язку особистісної зрілості з протестною діяльністю, а також зі способами виявлення та відстоювання власних поглядів. Окрім цього, потрібно звернути увагу на демографічні чинники, наприклад регіон, у якому проживає досліджуваний, а також такі особистісні характеристики, як рівень агресії, навіюваність, рівень тривожності й етноцентризму.

Khrystyna Turetska, Solomiia Bzhezinska

**AUTHORITARIAN POLITICAL VIEWS
AND THE PERSONAL MATURITY**

The article is devoted to the study of the psychological determination of authoritarian political views of the individual. The works of T. Adorno, E. Fromm, B. Altermeier, and others are analyzing in this paper. The results of the empirical study of the features of communication with authoritarian political guides and personal maturity are given. The inverse relationship between right-oriented authoritarianism and personal maturity indicators is established. They showed that in the structure of the individual's maturity, the principal place occupied by the democratic position. Respondents' democracy correlates with right-wing political positions.

Keywords: authoritarian political orientation, democratic political orientation, authoritarian personality, personality maturity.